

Από τη Νέα Αριστερά στο νεοσυντηρητισμό

Οι μεταμορφώσεις διανοουμένων και ιδεολογικών ρευμάτων που συνδέθηκαν με το 1968

Μία εβδομάδα πριν από τον αποφασιστικό, δεύτερο γύρο των προεδρικών εκλογών στη Γαλλία, την άνοιξη του 2007, ο Νικολά Σαρκοζύ μετέτρεψε την κεντρική πολιτική ομιλία του, στο Παρίσι, σε παθιασμένο, ιδεολογικό λίβελο εναντίον του... Μάη του '68! Εκπρόσωπος μιας νέας, αποενοχοποιημένης Δεξιάς, που υψώνει χωρίς τις γκωλικές μεταμφιέσεις των προκατόχων του τις σημαίες του χρήματος και του ατλαντισμού, ο Σαρκοζύ κήρυξε, στην πιο δυνατή προεκλογική ομιλία του, την «επιστροφή της ηθικής», για να προσθέσει:

«Ναι, της ηθικής, μιας λέξης που δεν με φοβίζει. Της ηθικής, μιας έννοιας για την οποία δεν μπορούσαμε να μιλήσουμε μετά το Μάη του '68 (...). Οι κληρονόμοι του Μάη του '68 είχαν επιβάλει την ιδέα ότι τα πάντα επιτρέπονται, ότι δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στο καλό και το κακό, το αληθινό και το εσφαλμένο, το όμορφο και το άσχημο. Είχαν προσπαθήσει να κάνουν τον κόσμο να πιστέψει ότι ο μαθητής αξίζει όσο και ο δάσκαλος (...), ότι το θύμα αξίζει λιγότερο από τον παραβάτη (...), ότι δεν θα μπορούσε να υπάρξει καμία ιεραρχία αξιών (...), ότι είχαμε τελειώσει με την εξουσία, την ευγένεια, το σεβασμό. Ότι δεν υπήρχε τίποτα το μεγάλο, τίποτα το ιερό, τίποτα το αξιοθαύμαστο. Ουδείς νόμος, ουδείς κανόνας, τίποτα που να απαγορεύεται».

Απότοκος αυτού του ανεπανόρθωτου ατυχήματος που συνέβη στη γλυκιά και ηθική Γαλλία τον Μάη του '68, είναι, κατά το Σαρκοζύ, η Αριστερά σε όλες τις παραφυάδες της, από τους Σοσιαλιστές της Ρουαγιάλ μέχρι την (τροτσκιστική) Επαναστατική Κομμουνιστική Λίγκα των Κριβίν και Μπεζανσενό. Η Αριστερά όλων αυτών, που, πάντα κατά τον Σαρκοζύ,

(λοιδορούν την εξουσία, τα προνόμια, (...) καλλιεργούν τη μεταμέλεια [σ.σ. για το αποικιοκρατικό παρελθόν της Γαλλίας], δυσφημούν την εθνική ταυτότητα και εξάπτουν το μίσος ενάντια στην οικογένεια, την κοινωνία, το έθνος και τη Δημοκρατία»¹.

Ο μετέπειτα πρόεδρος δεν μπήκε στον κόπο να εξηγήσει τι σχέση έχει με το αναρχοκομμουνιστικό πνεύμα του '68 η σοσιαλίστρια αντίπαλός του, η οποία, κατά την προεκλογική περίοδο, καλούσε τους πολίτες να υψώσουν στα μπαλκόνια την τρίχρωμη σημαία της Γαλλίας, έβαζε τους οπαδούς της να τραγουδάνε τη Μασσαλιώτιδα και υποσχόταν στους φιλήσυχους νοικοκυραίους στρατόπεδα συγκέντρωσης, υπό τη διοίκηση του στρατού, για τους ανήλικους παραβάτες. Πιστεύοντας ότι όλα αυτά είναι πολύ λίγα, πολύ αργά, ο Σαρκοζύ προχώρησε, ενώπιον 30.000 συγκεντρωμένων, στον τελετουργικό εξορκισμό του κακού πνεύματος.

Τι παράξενο όμως, ο συντηρητικός πολιτικός δεν δίστασε να επιστρατεύσει για το σκοπό αυτό έναν από τους πρώην δαιμονισμένους: Τον πάλαι ποτέ μαοϊκό και μετέπειτα «νέο φιλόσοφο» Ντανιέλ Γκλικισμάν, από τους πλέον προβεβλημένους διανοούμενους της γενιάς του '68, ο οποίος, σαν άλλος Σαούλ, άκουσε τη φωνή του Κυρίου του, αποκήρυξε το Κακό και, εμφανώς συγκινημένος, κάλεσε τους Γάλλους να ψηφίσουν Σαρκοζύ για να μπει τέλος «σε 25 χρόνια παράλυσης». Λίγο αργότερα, ένα άλλο από τα διάσημα παιδιά του '68, ο Μπερνάρ Κουσνέρ, ιδρυτής των Γιατρών Χωρίς Σύνορα – αλλά πιο διάσημος για την υποστήριξή του στους πολέμους των ΗΠΑ εναντίον Σερβίας και Ιράκ – αν και υποστήριζε στην προεκλογική περίοδο τη Ρουαγιάλ, θα αναλάμβανε από το Σαρκοζύ το υπουργείο Εξωτερικών.

Ασφαλώς, η μεταμόρφωση των νέων φιλοσόφων (Αντρέ Γκλικισμάν, Μπερνάρ-Ανρί Λεβί κ.ά.) αποτελεί ακραία περίπτωση ιδεολογικού χαμαιλεοντισμού και δεν χαρακτηρίζει συλλήβδην τα πολύ διαφορετικά ιδεολογικά ρεύματα που γέννησε η Μεγάλη Έκρηξη του '68. Αλλά και δεν έπεσε από τον ουρανό. Αντιθέτως, αποκαλύπτει την εσωτερική αντιφατικότητα του κοινωνικού, πολιτικού και ιδεολογικού νεφελώματος που πολιτογραφήθηκε ως Νέα Αριστερά. Ένα νεφέλωμα που ήταν εξ αρχής ανοιχτό σε πολύ διαφορετικές, έως και διαμετρικά αντίθετες, από ταξική άποψη, τοποθετήσεις.

Νέος ιστορικός συνασπισμός

Η Νέα Αριστερά δεν γεννήθηκε και δεν πέθανε το 1968 (όσο κι αν αυτό ήταν η πιο εμβληματική χρονιά της), ούτε περιορίστηκε στη Γαλλία (όσο κι αν η τελευταία επαναβεβαίωσε άλλη μια φορά τον Ένγκελς, ο οποίος τη θεωρούσε πολιτικά «υποδειγματική» χώρα, κατά το ότι οι κοινωνικές αντιθέσεις έχουν την τάση να φτάνουν μέχρι τις ακραίες, πολιτικές εκφράσεις τους). Στην εξαιρετική ποικιλο-

μορφία της, η Νέα Αριστερά αποτέλεσε την πολιτική και ιδεολογική έκφραση ενός μαζικού, κοινωνικού ρεύματος αντικαπιταλιστικών-αντιγραφειοκρατικών αναφορών, που αναστάτωσε τις βιομηχανικά αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες, από τις ΗΠΑ και το Μεξικό, μέχρι την Τσεχοσλοβακία και την Ταϊλάνδη.

Μπορεί το '68 να μην έφερε επαναστάσεις, ή έστω επαναστατικές καταστάσεις. Προκάλεσε, όμως, βαθύ κλονισμό της αστικής κυριαρχίας, για πρώτη (και για τελευταία, μέχρι σήμερα) φορά μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όχι μόνο σε περιφερειακές χώρες, αλλά και σε ιμπεριαλιστικές μητροπόλεις. Δημιούργησε ανατρεπτικά γεγονότα -που θα μπορούσαν να είχαν γενικευθεί στα όρια της επαναστατικής κατάστασης, εάν υπήρχε διαφορετικό επίπεδο πολιτικής ωριμότητας και ιδεολογικής προετοιμασίας των αριστερών πρωτοποριών- συμπεριλαμβανομένης της επανεμφάνισης των Εργατικών Συμβουλίων, από το Ντιτρόιτ μέχρι το Παρίσι και το Τορίνο.

Η κυριότερη, ενδεχομένως, ιστορική καινοτομία αυτού του παλιρροϊκού κύματος ήταν ότι έφερε στο προσκήνιο μια νέα κοινωνική συμμαχία εργατών-διανοουμένων, με κοινές μορφές πάλης (γενικές απεργίες, καταλήψεις) και κοινή αναζήτηση, στην κατεύθυνση κάποιου είδους αντιγραφειοκρατικού, αυτοδιαχειριζόμενου σοσιαλισμού. Για πρώτη φορά, φοιτητές και μισθωτά, μεσαία στρώματα που επιτελούν πνευματική εργασία (κυρίως οι κατά Γκράμσι οργανικοί διανοούμενοι, όπως εκπαιδευτικοί, γιατροί, μηχανικοί παραγωγής) προσχωρούν, έστω προσωρινά, δοκιμαστικά και με ταλαντεύσεις, στο αντιιμπεριαλιστικό-αντικαπιταλιστικό μπλοκ, όχι μόνο σε ατομική βάση, ως ταξικοί αποστάτες, όπως ήταν ο κανόνας στις εποχές του Μαρξ και του Λένιν, αλλά *en bloc*, ως μεγάλες, συγκροτημένες και δυναμικά πλειοψηφικές κοινωνικές ομάδες.

Το θυελλώδες '68, το οποίο, στις περισσότερες χώρες, υποχώρησε τόσο ξαφνικά όσο είχε ξεσπάσει, άφησε μόνο την πρώτη, φευγαλέα μορφή αυτού του συνασπισμού, σαν την εικόνα που προλαβαίνει να συλλάβει κανείς μακριά, στον ορίζοντα, μέσα σε μια ξαφνική αστραπή που κόβει στη μέση τη νύχτα. Έστω κι έτσι, επρόκειτο για μια πραγματική ιστορική τομή: Η νέα κοινωνική συμμαχία εργατών-διανοουμένων έχει, για το σύγχρονο, αναπτυγμένο βιομηχανικά κόσμο, την κομβική σημασία που είχε η εργατοαγροτική συμμαχία στη Ρωσία του Λένιν (και εξακολουθεί να έχει και σήμερα, στις περισσότερες χώρες των περιφερειών).

Η κυοφορία αυτής της συμμαχίας (που μετατρέπεται από δυνατότητα σε πραγματικότητα μόνο με τη στρατηγική παρέμβαση των πολιτικών πρωτοποριών) σχετίζεται με τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς στο στάδιο του μονοπωλιακού καπιταλισμού, ιδίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά τους είναι η συρρίκνωση της αγροτιάς και των άλλων παραδοσιακών, μεσαιώνων στρωμάτων (π.χ. ελεύθεροι επαγγελματίες), με ταυτόχρονη διόγκωση των νέων, μισθωτών μεσαιώνων στρωμάτων των πόλεων, κυρίως εκείνων που

επιτελούν πνευματική εργασία. Η εκπαιδευτική έκρηξη και ιδίως η μαζικοποίηση των πανεπιστημίων είναι μια από τις σημαντικότερες εκφράσεις αυτής της τάσης.

Η αναγκαστική μετατόπιση του κεντρικού άξονα κοινωνικών συμμαχιών της εργατικής τάξης έχει στρατηγικές επιπτώσεις: Αν η παραδοσιακή, εργατοαγροτική συμμαχία² θέτει επί τάπητος τις πολύ σημαντικές αντιθέσεις πόλης-χωριού και κοινωνίας-φύσης, η συμμαχία εργατών-διανοομένων φέρνει στην πρώτη γραμμή την υπέρβαση του διαχωρισμού πνευματικής και σωματικής εργασίας. Δηλαδή, του βαθύτερου πυρήνα του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας εν γένει, η υπέρβαση του οποίου συνδέεται άμεσα όχι απλά με το εργατικό-αντικαπιταλιστικό κράτος, αλλά με τον ίδιο τον κομμουνιστικό μετασχηματισμό. Δεν είναι τυχαία η γοητεία που άσκησε σε μεγάλα τμήματα της διανόησης στη Γαλλία (όπως και σε άλλες μητροπόλεις) η Πολιτιστική Επανάσταση της Κίνας. Μια τεράστιας σημασίας απόπειρα, η οποία, ανεξάρτητα από τα τυχοδιωκτικά στοιχεία και τις ακρότητες που κάποτε έφταναν σε βαθμό βαρβαρότητας, έθεσε στο κέντρο ακριβώς το καίριο πρόβλημα των σχέσεων διανόησης-προλεταριάτου, πνευματικής-χειρωνακτικής εργασίας, στις συνθήκες της μεταβατικής κοινωνίας προς το σοσιαλισμό – χωρίς, όμως, να το λύσει.

Ανάμεσα στις ποιοτικές αλλαγές που σημαδεύουν τον διεθνή καπιταλισμό από τα τέλη της δεκαετίας του '60-αρχές της δεκαετίας του '70, δύο ξεχωρίζουν για τον καθολικό και μακροπρόθεσμο χαρακτήρα τους: Πρόκειται, πρώτον για την επιστημονική-τεχνολογική επανάσταση της Πληροφορικής και της Αυτοματοποίησης και, δεύτερον, για το πέρασμα της διεθνούς οικονομίας από τη δυναμική μεγέθυνση και το κοινωνικό κράτος της περιόδου 1945-1973, σε μια χρόνια κρίση υπερσυσσώρευσης, που συνοδεύεται από την αλλαγή παραδείγματος προς τον νεοφιλελευθερισμό.

Οι αλλαγές αυτές τροφοδοτούν ομόρροπες, ριζοσπαστικές μετατοπίσεις: Από τη μια πλευρά, η εργατική τάξη, ενδυναμωμένη συνδικαλιστικά, οικονομικά και πολιτιστικά στις «τρεις ένδοξες» δεκαετίες της σχεδόν πλήρους απασχόλησης, προβάλλει πιο μορφωμένη, πιο απαιτητική, με πλατύτερους ορίζοντες διεκδικήσεων, τόσο στη σφαίρα της παραγωγής (εργατικός έλεγχος, συμμετοχή, αυτοδιαχείριση), όσο και στη σφαίρα της αναπαραγωγής (διακοπές, ποιότητα ζωής, πολιτισμός), ακριβώς τη στιγμή που οι προηγούμενες κατακτήσεις αρχίζουν να τίθενται σε αμφισβήτηση από την προϊούσα κρίση. Από την άλλη, η υπερδιόγκωση της φοιτητικής και παραγωγικής διανόησης οδηγεί στην βαθμιαία υποβάθμιση, στην τάση προλεταριοποίησής τους – όπως ο πληθωρισμός του νομίσματος γεννάει την υποτίμησή του. Διαμορφώνεται έτσι σταδιακά μια εργατική τάξη πιο «διανοούμενη» από εκείνη που περιέγραφαν ο Ντίκενς ή και ο Λόντον και μια διανόηση πιο «εργατική», περισσότερο κριτική απέναντι στις παραδοσιακές, αστικές αξίες³, κάτι που καθιστά πιο εύκολη τη συνεννόηση και τη σύγκλιση μεταξύ τους.

Εκφράζοντας τη συμμαχία πρωτοπόρων τμημάτων της εργατικής τάξης και της διανόησης, η Νέα Αριστερά είχε ιστορική συμβολή στην αριστερή θεωρία και

πράξη: Αμφισβήτησε ριζοσπαστικά τον καπιταλισμό και το σταλινισμό, αναζητώντας την υπέρβαση και των δύο από τη σκοπιά ενός αυτοδιαχειριζόμενου σοσιαλισμού. Άσκησε καταλυτική κριτική στο ρεφορμισμό, είτε στη σοσιαλδημοκρατική εκδοχή του κεϋνσιανού, κοινωνικού κράτους, είτε στην εκδοχή της «προχωρημένης, αντιμονοπωλιακής Δημοκρατίας» που πρόβαλαν τα φιλοσοβιετικά και ευρωκομμουνιστικά ΚΚ. Απέρριψε τη γραφειοκρατική χειραγώγηση των μαζών από το κόμμα-παντογνώστη-κοινωνικό αρχιτέκτονα. Κλόνισε την παράδοση του τεχνοκρατισμού-οικονομισμού, κοινό παρονομαστή στην κληρονομιά της Δεύτερης Διεθνούς και της μεταλενινιστικής Σοβιετικής Ένωσης, ιδίως από τον Χρυστόφορ και μετά. Άνοιξε καινούργια πεδία αντικαπιταλιστικής κριτικής και πάλης σε μέχρι τότε υποτιμημένες, ιδίως από το ρεφορμιστικό εργατικό κίνημα, περιοχές, όπως το γυναικείο ζήτημα, το περιβάλλον, η πόλη, οι φυλετικές μειονότητες, οι φυλακισμένοι, η κοινωνία του θεάματος κ.α.

Οι κριτικές τοποθετήσεις που θα ακολουθήσουν δεν αναιρούν αυτό το πρωταρχικό συμπέρασμα: Ότι το νέο εργατικό κίνημα του 21ου αιώνα δεν μπορεί να αγνοήσει όλα αυτά τα πεδία παρέμβασης, που σε μεγάλο βαθμό γονιμοποιήθηκαν από τη Νέα Αριστερά, παρά μόνο ακυρώνοντας τις κοινωνικές συμμαχίες του, υπονομεύοντας την ηγεμονία του και ακρωτηριάζοντας την απελευθερωτική του αποστολή.

Αντικρατισμός και νεοφιλελευθερισμός

Μετά την ξαφνική παλίρροια του 1968, η άμπωτις άφησε στη στεριά κάθε είδους πολιτικά ναυάγια και άδεια κοχύλια. Δεν ήταν η πρώτη, ούτε η τελευταία φορά στην ιστορία, που η υποχώρηση ενός ριζοσπαστικού ρεύματος επέτρεψε στον καπιταλισμό να στρατολογήσει διανοούμενους που μέχρι χθες τον πολεμούσαν, ανανεώνοντας έτσι σημαντικά τις μορφές και τους μηχανισμούς της ιδεολογικής ηγεμονίας του. Ωστόσο, αυτή τη φορά το φαινόμενο πήρε πολύ ευρύτερες διαστάσεις.

Όπως στην εκτίναξη του κοινωνικού εκκρεμούς προς τα αριστερά, έτσι και κατά την επιστροφή του προς τα δεξιά, η Γαλλία υπήρξε παραδειγματική περίπτωση. Τυπικό δείγμα, το ρεύμα των νέων φιλοσόφων, που εμφανίζεται στη δεκαετία του '70, υποτίθεται στον αντίποδα της παλιάς, κατεστημένης, θεωρησιακής φιλοσοφίας, με πλαστά διαβατήρια λαϊκότητας και σύνδεσης με την πράξη. Ο δήθεν αντιδιανοουμενισμός-αντικορφορμισμός αυτών των ανθρώπων λειτουργεί ως το μόνο νήμα σύνδεσης με το κατά κανόνα αριστερό ή αριστερίστικο παρελθόν τους (οι περισσότεροι είχαν μαοϊκές, αναρχικές ή αλτουσεριανές επιρροές την εποχή του Γαλλικού Μάη) και τους εξασφαλίζει ευθύς εξαρχής ευρεία προβολή από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, κάτι σπάνιο για φιλοσόφους. Οι πολιτικές διαδρομές τους στην πορεία χωρίζουν, καθώς άλλοι από αυτούς στρέφονται ανοιχτά στη Δεξιά και

άλλοι σ' αυτό που οι Γάλλοι αποκαλούν ειρωνικά «Αριστερά του χαβιαριού»: την πιο δεξιά, κυνική, σοσιαφιλελεύθερη πτέρυγα της Κεντροαριστεράς, που όχι μόνο δεν κρύβει τους δεσμούς της με την υψηλή κοινωνία και τον τρόπο ζωής της, αλλά τους διατυμπανίζει όπου βρεθεί κι όπου σταθεί.

Κοινός παρονομαστής των νέων φιλοσόφων είναι ο λυσσαλέος αντικομμουνισμός και ο κραυγαλέος, για την γκωλική παράδοση της Πέμπτης Δημοκρατίας, φιλοαμερικανισμός. Ο «σοσιαλιστής» Μπερνάρ-Ανρί Λεβί στρατεύθηκε στο πλευρό των Αμερικανικών και των... μουτζαχεντίν στο Αφγανιστάν τη δεκαετία του '80, την ώρα που ο Κουσνέρ επιστράτευε τους Γιατρούς Χωρίς Σύνορα σε αντικομμουνιστικές σταυροφορίες εναντίον του Βιετνάμ, σχεδόν από την επαύριον της νίκης των Βιετκόγκ. Στους πολέμους του ΝΑΤΟ εναντίον της Σερβίας, όπως και στους πολέμους του πατρός και του υιού Μπους εναντίον του Ιράκ, οι νέοι φιλόσοφοι απέκτησαν το ελάχιστο τιμητικό παρατσούκλι *chiens de guerre* (σκυλιά του πολέμου). Μιλώντας για λογαριασμό όλων, ο Γκλικσμάν εξέφραζε την υποστήριξή του στην «αντιτρομοκρατική»-αντιμουσουλμανική σταυροφορία του Μπους μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001, αναγορεύοντας την Αμερική σε διαχρονική πρωτοπορία του «πολιτισμένου» κόσμου απέναντι στις τρεις διαδοχικές «πανούκλες» (ο όρος παραπέμπει στη γνωστή αλληγορία του Καμύ) του ολοκληρωτισμού: πρώτα, τη φαιά πανούκλα του ναζισμού, έπειτα την κόκκινη του κομμουνισμού και, σήμερα, την πράσινη πανούκλα του ισλαμικού φονταμενταλισμού⁴!

Ανάλογη ήταν η συμβολή των πρώην αριστερών στη ριζοσπαστική, ιδεολογική ανανέωση της Δεξιάς στις Ηνωμένες Πολιτείες. Πολλοί από τους θεωρητικούς του αμερικανικού νεοσυντηρητισμού, που έβαλε την ολέθρια σφραγίδα του στην πρώτη τετραετία του Τζορτζ Μπους τζούνιορ, προήλθαν από παραδοσιακά ρεύματα του αριστερισμού και από τη Νέα Αριστερά των δεκαετιών του '60 και του '70. Τυπικό παράδειγμα, ο Αμερικανοεβραίος Ίρβινγκ Κρίστολ, ακτιβιστής της Τέταρτης Διεθνούς τη δεκαετία του '40 και εκδότης του βασικού θεωρητικού περιοδικού των νεοσυντηρητικών σήμερα, ο οποίος σχετικά πρόσφατα περιέγραφε την ιδεολογική του διαδρομή ως εξής: «Από τότε που θυμάμαι τον εαυτό μου, ήμουν νέο-κάτι: Πρώτα νεομαρξιστής, ύστερα νεοτροτσκιστής, κατόπιν νεοσοσιαλιστής, στη συνέχεια νεοφιλελεύθερος και τελικά... νεοσυντηρητικός»⁵!

Η πορεία των πρώην αριστερών τύπου Κρίστολ, Γκλικσμάν, Λεβί, Κουσνέρ και ΣΙΑ περιγράφεται συχνά με όρους ιδεολογικής αποστασίας και ηθικής εξαχρείωσης. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι κύριοι αυτοί δικαιούνται παρόμοιους χαρακτηρισμούς και ακόμα χειρότερους. Αν όμως εκπροσωπούν ένα πραγματικά επικίνδυνο φαινόμενο, είναι γιατί δεν εκφράζουν μόνο ατομικές «προδοσίες», αλλά κάτι ευρύτερο: τον εκφυλισμό ενός τμήματος της πρώην ριζοσπαστικής διανόησης, ο οποίος ξεκίνησε από υπαρκτές, αρνητικές πλευρές της κληρονομιάς της Νέας Αριστεράς.

Η πιο βασική από αυτές ήταν η αποθέωση του ατομισμού, ένδειξη ηγεμονίας

του μικροαστικού στοιχείου (της αστικής ιδεολογίας σε ελευθεριακή-αναρχίζουσα μορφή) στον ευρύτερο λαϊκό συνασπισμό του 1968. Η εξύμνηση των ατομικών δικαιωμάτων, της διαφορετικότητας, η βιτριολική κριτική στο γραφειοκρατικό, κεϋνσιανό κράτος – βασικά στοιχεία της μυθολογίας της Νέας Αριστεράς – έπαιζαν προωθητικό, ριζοσπαστικό ρόλο, όσο συνδέονταν με το κεντρικό πρόταγμα της κοινωνικής δικαιοσύνης, αλληλεγγύης και χειραφέτησης. Όταν πήρε διαζύγιο από αυτό, η αντιεξουσιαστική κριτική του μικροαστικού ριζοσπαστισμού δεν ήταν δύσκολο να χωνευτεί από το ανερχόμενο, μεγαλοαστικό ρεύμα του νεοφιλελευθερισμού-αντικομμουνισμού, που ύψωνε επίσης τις σημαίες της ατομικής ελευθερίας και της διαφορετικότητας ενάντια στην «ομογενοποίηση-ισοπέδωση» του κεϋνσιανού ή «κομμουνιστικού», κοινωνικού κράτους. Πιο απλά: ο ρηχός αντικρατισμός, χωρίς αντικαπιταλιστικό βάθος, αποδεικνύεται αφομοιώσιμος από τον νεοφιλελευθερισμό και ο ελευθεριακός ναρκισσισμός του περιθωρίου μπορεί να αποδειχθεί μονοπάτι προς τη μεγάλη λεωφόρο του κατεστημένου ναρκισσισμού του life style.

Με δυο λόγια, η εντυπωσιακή μεταστροφή μεγάλου μέρους της διανόησης ενυπήρχε, ως δυνατότητα, ήδη στο ζενίθ του ρεύματος του 1968. Κι αυτό γιατί η εργατική τάξη, με τις πολιτικές πρωτοπορίες της σε τροχιά ενσωμάτωσης (βλ. κυβερνητισμός των μεγαλύτερων ΚΚ της Δύσης, όπως του Γαλλικού και του Ιταλικού) ή σε κατάσταση ανωριμότητας, δεν μπόρεσε να διεκδικήσει σοβαρά την ηγεμονία μέσα στον ευρύτερο λαϊκό συνασπισμό, ούτε οργανωτικά, με τον ίδιο τον όγκο και τη μαχητικότητά της, ούτε ιδεολογικά, στρατηγικά και πολιτικά.

Αντανάκλαση αυτής της πραγματικότητας ήταν η ηγεμονική επιρροή των θεωριών περί ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης (και υποκατάστασής της από την φοιτητική «πρωτοπορία») στο ευρύτερο ρεύμα του 1968, ιδίως στις αριστερικές εκφράσεις του. Τα περίφημα «τρία Μ» του Μάη (Μαρξ- Μάο- Μαρκούζε) σήμαιναν ότι ο Μαρξ ξαναγινόταν δημοφιλής, αλλά με πολύ μεγάλο τίμημα: έπρεπε να περάσει είτε μέσω του μαοϊκού φίλτρου, που έβλεπε την ελπίδα στο ρωμαλέο «παγκόσμιο χωριό» ενάντια στην παρηκμασμένη «παγκόσμια πόλη», είτε μέσω της Σχολής της Φραγκφούρτης και ιδίως του Μαρκούζε, ο οποίος, ήδη με τον *Μονοδιάστατο Άνθρωπο*⁶ (1964), αναζητούσε την ελπίδα της κοινωνικής αλλαγής στους φοιτητές, τα λούμπεν στρώματα και τις καταπιεσμένες μειονότητες.

Από την πλευρά του, ο εκ των πρωταγωνιστών του Γαλλικού Μάη, «κόκκινος» (και μετέπειτα πράσινος) Ντανιέλ Κον-Μπεντίτ, ναι μεν ήθελε το φοιτητικό κίνημα πυροκροτητή του ευρύτερου εργατικού-λαϊκού κινήματος⁷, αλλά –κάτι πολύ συνηθισμένο για τον επαναστατημένο μικροαστό– αναζητούσε πρωτοπόρους εργάτες κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση των φοιτητών.

«Ο οικογενειάρχης εργάτης», έλεγε ο Κον-Μπεντίτ, «δε θέλει να αγωνιστεί, όταν βλέπει ότι η CGT φρενάρει, ότι οι άλλοι δεν κουνιούνται. Αλλά οι νέοι εργάτες δεν

έχουν τίποτα να χάσουν: είναι άνεργοι, δεν έχουν οικογένεια, ούτε δόσεις να πληρώνουν για το ηλεκτρικό ψυγείο»⁸.

Όπως έγραφε ο Κλοντ Πρεβό, είναι ίδιον του ριζωμένου στα πανεπιστήμια αριστερισμού, που κατά βάση αγνοεί την πραγματική εργατική τάξη, να φτιάχνει ένα μυθικό προλεταριάτο των ονείρων του, απομονώνοντας κάποια πραγματικά ή φανταστικά τμήματά του, κάποιες πραγματικές ή φανταστικές εκδηλώσεις του, που προσεγγίζουν τα μποέμικα στοιχεία της φοιτητικής ζωής:

«Ψάχνει να βρει μια εργατική τάξη, που να βρίσκεται σε παρόμοια κατάσταση με εκείνη των φοιτητών. Μη βρίσκοντας τέτοια τάξη, κατηγορεί την πραγματική εργατική τάξη και τους κομμουνιστές, που δεν ανταποκρίνονται στα επαναστατικά σπουδαστικά όνειρα»⁹.

Όλα αυτά σημαίνουν, εν τέλει, ότι ο νέος κοινωνικός συνασπισμός που έρχεται στο προσκήνιο το «1968», βρίσκεται εξ αρχής υπό την ηγεμονία της μικροαστικής διανόησης. Στη συνέχεια, στην υποχώρηση του κινήματος και τη σταθεροποίηση της αστικής κυριαρχίας, η μικροαστική διανόηση αλλάζει, στην πλειονότητά της, τοποθέτηση και, από ηγεμονικό στρώμα του κυριαρχούμενου, λαϊκού συνασπισμού, γίνεται ηγεμονούμενο στρώμα του κυρίαρχου, αστικού συνασπισμού. Η ανοιχτά καθεστωτική, φιλοϊμπεριαλιστική γραμμή των νέων φιλοσόφων δεν αποτελεί παρά την πιο χτυπητή έκφραση αυτής της αλλαγής ταξικής τοποθέτησης.

Ανάμεσα στην ενσωμάτωση και το βολονταρισμό

Είναι αλήθεια ότι οι διανοούμενοι της γενιάς του '68 δεν ακολούθησαν, στις περισσότερες των περιπτώσεων, τόσο δεξιές μετατοπίσεις. Πολλοί απλώς έπαψαν να είναι θεωρητικά παραγωγικοί και πολιτικά ενεργοί. Άλλοι μετατοπίστηκαν σε πιο ρεφορμιστικές στρατηγικές στο πλαίσιο του ευρωκομμουνισμού ή της αριστερής σοσιαλδημοκρατίας – π.χ. Πουλαντζάς, Μπαλιμάρ κ.α. Όχι λίγοι αναζήτησαν τη συνέχεια του Μάη στον κατακερματισμό των μονοθεματικών, νέων κοινωνικών κινήματων (οικολογία, φεμινισμός, αντικουλτούρα, ιθαγενισμός κ.α.). Περισσότεροι ήταν εκείνοι που διατήρησαν, μετά την ύφεση του κινήματος και την παγκόσμια κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού, τη γενικά αντικαπιταλιστική οπτική τους. Σημαντικοί διανοούμενοι αυτής της γενιάς (Μπενσαίντ, Άντερσον, Χάρβεϊ, Χάρνακερ, Ντιμενίλ κ.α.) συνέβαλαν στην ανανέωση και τη δημιουργική ανάπτυξη του επαναστατικού μαρξισμού. Ωστόσο, στον ευρύτερο χώρο αντικαπιταλιστικής αναφοράς το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της μετά-Μάη (και, ακόμη περισσότερο, της

μετά την κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ) εποχής ήταν η ενίσχυση της επιρροής ρευμάτων γνωστικού σχετικισμού, πολιτικού βολонταρισμού και αφηρημένου ανθρωπισμού.

Η «φιλοσοφία της Πράξης», ο βολонταρισμός του υποκειμένου, που εξεγείρεται τόσο φλογερά, όσο και μάταια εναντίον της αποξενωμένης ανθρώπινης ύπαρξης με σημαία την «αισιοδοξία της βούλησης απέναντι στην απαισιοδοξία της γνώσης», σύμφωνα με το γνωστό αφορισμό του Ρομέν Ρολάν, αποτελεί επαναλαμβανόμενο ιστορικό μοτίβο. Βρίσκει πρόσφορο έδαφος σε εποχές ήττας, ιστορικών αποτυχιών, κρίσεων του κινήματος. Αναζητώντας ενόχους, οι ηττημένοι είναι εύκολο να τους βρουν στον υποτιθέμενο οικονομισμό-ντετερμινισμό του μαρξισμού, στους αναθεματισμένους επιστημονικούς νόμους της ιστορικής εξέλιξης, που δεν οδήγησαν, ως όφειλαν, σε happy end. Αναζητώντας παρηγοριά, έχουν μια πρόχειρη λύση στην «αισιοδοξία της βούλησης», που τους επιτρέπει να μαζεύουν τα κομμάτια τους και να ξεκινούν, όπως έλεγε η Ρόζα Λούξεμπουργκ παραπέμποντας στον Δον Κιχώτη, «για καινούργιες εκστρατείες καβάλα στον Ροσινάλντε, μόνο και μόνο για να γυρίζουν κάθε φορά από αυτές με μαυρισμένο μάτι».

Ήδη, οι Μαρξ και Ένγκελς αφιέρωσαν ολόκληρη ενότητα του Κομμουνιστικού Μανιφέστου στην πολεμική εναντίον του γερμανικού «αληθινού σοσιαλισμού» των Μόζες Ες και Καρλ Γκριν, που απέκτησαν επιρροή μετά την ήττα της επανάστασης του 1830, στη Γαλλία. Βασική ιδέα των εν λόγω θεωρητικών ήταν να στηρίξουν το σοσιαλισμό όχι στην ιστορική αναγκαιότητα, όχι στην εξέλιξη των οικονομικών συνθηκών και της πάλης των τάξεων που συνδέεται με αυτές, αλλά στο ηθικό πρόταγμα περί επανάκτησης της ολότητας μιας κατακερματισμένης ανθρώπινης ύπαρξης. Οι Μαρξ και Ένγκελς μιλάνε καυστικά για τις «φιλοσοφικές ανοησίες» του γερμανικού «αληθινού σοσιαλισμού», τους πολυλογάδες που φλυαρούν για την «αποξένωση της ανθρώπινης φύσης», αντί να αναλύσουν τις πραγματικές κοινωνικές σχέσεις. Σημειώνουν δε ότι η λεγόμενη «Φιλοσοφία της Πράξης»

«έπαψε να εκφράζει την πάλη μιας τάξης ενάντια σε μιαν άλλη [...], πείστηκε ότι εκπροσωπούσε αντί τις αληθινές ανάγκες, την ανάγκη της αλήθειας, κι αντί τα συμφέροντα του προλεταριάτου, τα συμφέροντα της ανθρώπινης φύσης, του ανθρώπου γενικά, του ανθρώπου που δεν ανήκει σε καμιά τάξη, που δεν ανήκει καθόλου στην πραγματικότητα και που ανήκει μονάχα στον ομιχλώδη ουρανό της φιλοσοφικής φαντασίας»¹⁰.

Στον εικοστό αιώνα, η επιρροή του βολонταρισμού στα μαρξιστικής αναφοράς ρεύματα εμφανίζεται πότε ως αριστερή και πότε ως δεξιά απόκλιση, πάντα σε εποχές ήττας, ανασύνταξης και αναζήτησης νέου ορίζοντα. Σταθμός για τη «Φιλοσοφία της Πράξης» ήταν το 1923, αμέσως μετά την ήττα των σοσιαλιστικών επαναστάσεων στην Κεντρική Ευρώπη, που έφερε την απομόνωση της Ρωσίας και

τη σχεδόν υποχρεωτική στροφή στη Νέα Οικονομική Πολιτική (ΝΕΠ). Εκείνη τη χρονιά δημοσιεύτηκαν τα πολύ σημαντικά, όσο και αμφιλεγόμενα, έργα *Μαρξισμός και Φιλοσοφία* του Καρλ Κορς και *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση* του Γκέοργκ Λούκατς. Και τα δύο συνδέθηκαν με τις φιλοσοφικές αναζητήσεις υπεραριστερών ρευμάτων στο κομμουνιστικό κίνημα για ένα μη ντετερμινιστικό μαρξισμό, ο οποίος θα δώσει τα πρωτεία στη βούληση και την πράξη του υποκειμένου, σε διαφοροποίηση όχι μόνο από τον Κάουτσκι, αλλά –τουλάχιστον στην περίπτωση του Κορς– και από τους Λένιν και Λούξεμπουργκ. Αργότερα, ο Λούκατς θα αναγνωρίσει στοιχεία «μεσσιανικού βολονταρισμού» και επιρροών του ανερχόμενου, υπαρξιστικού ρεύματος –που ενοχοποιούσε την επιστήμη, για όλα τα ιστορικά αδιέξοδα του καπιταλισμού– στο βασικό έργο της νεότητάς του.

Αν αυτό το ρεύμα είχε υπεραριστερό χαρακτήρα, η δεύτερη αναβίωση του αφηρημένα ουμανιστικού μαρξισμού, μετά το 20ό συνέδριο του ΚΚΣΕ και το σοκ της αποσταλινοποίησης, είχε έντονα τα στοιχεία της δεξιάς απόκλισης. Αναπτύχθηκε κατά κύριο λόγο στο περιβάλλον του ιταλικού και του γαλλικού ΚΚ, προοιωνίζοντας τον ευρωκομμουνισμό, τον ιστορικό συμβιβασμό με τη Δεξιά, στην πρώτη περίπτωση, και το κοινό πρόγραμμα με τους σοσιαλιστές, στη δεύτερη. Στο φιλοσοφικό επίπεδο, αυτό το ρεύμα εστίασε στο νεαρό Μαρξ των *Χειρογράφων του 1844* και άλλων έργων της πρώτης περιόδου, όπου οι Εγγελιανές επιρροές είναι ακόμη ισχυρές και οι κατηγορίες της αποξένωσης και της αλλοτρίωσης κυρίαρχες. Αυτός ο «ανθρωπιστής» Μαρξ ήταν, στα μάτια των ηγεσιών που ετοιμάζαν τη δεξιά στροφή, πολύ καταλληλότερος από τον «σκληρό θεωρητικό» των καπιταλιστικών κρίσεων και της δικτατορίας του προλεταριάτου, περισσότερο αποδεκτός από τους Χριστιανούς και σοσιαλιστές υποψήφιους συμμάχους.

Μεταμοντέρνο και Αριστερά

Μετά την υποχώρηση του ρεύματος του Μάη του '68, εμφανίζεται ένα νέο κύμα γνωστικού σχετικισμού και κοινωνικο-πολιτικού βολονταρισμού, που επηρεάζεται έντονα από την παράδοση της Νέας Αριστεράς. Ένα κύμα που κατακερματίζεται και στο χώρο της θεωρίας, όπως συμβαίνει και με τα νέα κοινωνικά κινήματα στο χώρο της πράξης, αλλά γενικά περιγράφεται με τους όρους «μεταδομισμός-αποδόμηση-μεταμοντέρνο»¹¹, όσο και αν ορισμένοι από τους κυριότερους εκφραστές τους δεν θα αποδέχονταν να χαρακτηρισθούν με αυτούς τους όρους.

Πέρα από το πολύ ευρύ φάσμα αυτού του γαλαξία, που περιλαμβάνει διαφορετικά ρεύματα και διανοούμενους, από τον μεταδομισμό του Μισέλ Φουκώ μέχρι τον νεοπραγματισμό του Ρίτσαρντ Ρόρτι, υπάρχει μια εγγενής δυσκολία στην κριτική του εξέτασης: Το γεγονός ότι όλα αυτά τα ρεύματα, που για οικονομία της συζήτη-

σης θα τα περιλάβουμε στη γενική κατηγορία του «μεταμοντέρνου», έχουν εντελώς ρευστή, «υδραργυρική» φύση, απεχθάνονται τις αυστηρές, επιστημονικές κατηγορίες και τη λογική συνεκτικότητα – μάλιστα, αυτή η απέχθεια αποτελεί βασικό στοιχείο της ταυτότητάς τους. Ωστόσο, θα μπορούσε να αποτολμήσει κανείς την κωδικοποίηση κάποιων σημαντικών, από πολιτική άποψη, κοινών στοιχείων:

- *Τέλος εποχής:* Η αίσθηση ότι μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κάπου ανάμεσα στα μέσα της δεκαετίας του '50 και στα μέσα της δεκαετίας του '60, κάτι «πολύ μεγάλο» συμβαίνει στο διεθνές στερέωμα, που σηματοδοτεί το πέρασμα σε νέου τύπου, μεταβιομηχανικές (αν όχι και μετακαπιταλιστικές) κοινωνίες. Η πλειονότητα των μεταμοντέρνων (Λιοτάρ, Μποντριγιάρ κ.α.) αποδίδει τη θεμελιακή αλλαγή στην επιστημονική-τεχνική επανάσταση και ιδίως στην Πληροφορική, η οποία, σύμφωνα με την οπτική αυτή, σηματοδοτεί το πέρασμα από την κοινωνία της εργασίας στην κοινωνία της γνώσης. Η ταξική αναγωγή αυτής της θεώρησης και οι επιρροές των προγενέστερων, καθαρά αστικών θεωριών¹² δεν είναι δύσκολο να ανιχνευθούν.
- *Τέλος της Ιστορίας:* Όχι με την αισιόδοξη οπτική του Φουκουγιάμα, όπου το «τέλος» προβάλλει ως η πραγμάτωση της Ιστορίας, ο θρίαμβος του ύστατου, περισσότερο αναπτυγμένου προτύπου (που δεν είναι άλλο, βέβαια, από την καπιταλιστική αγορά και τη δυτική δημοκρατία) μέσα από τη φυσική επιλογή που απέρριψε όλες τις άλλες εναλλακτικές λύσεις (δηλαδή, το σοσιαλισμό). Αλλά, εντελώς αντίθετα, υπό το πρίσμα μιας ιδεολογίας της απελπισίας, του τέλους της προόδου γενικά, που βλέπει να κονιορτοποιούνται όλες οι «μεγάλες αφηγήσεις» (Λιοτάρ¹³), από τον φιλελευθερισμό μέχρι το σοσιαλισμό. Μιας ιδεολογίας, που απορρίπτει το ίδιο το πρόγραμμα του Διαφωτισμού και της Νεωτερικότητας (από εδώ και ο όρος «μεταμοντέρνο»), το οποίο βασίστηκε στην παραδοχή ότι ο κόσμος είναι κατ' αρχήν κατανοήσιμος, χάρη στην επιστήμη και στην πίστη ότι μπορεί να αλλάξει προς το καλύτερο με ένα μεγάλο, απελευθερωτικό, κοινωνικό σχέδιο. Στα βήματα της Σχολής της Φραγκφούρτης, και ειδικά των Χορκχάιμερ και Αντόρνο¹⁴, οι μεταμοντέρνοι βλέπουν να παραμονεύει πίσω από κάθε «μεγάλη αφήγηση», πίσω από κάθε κοσμοθεωρία με αξιώσεις ορθολογισμού και καθολικότητας, συμπεριλαμβανομένου του μαρξισμού¹⁵, ένα Άουσβιτς ή ένα Γκούλαγκ.
- *Τέλος της Επιστήμης:* Η ίδια η επιστήμη, δηλαδή η προσπάθεια να βρεθούν σχέσεις αιτίου-αιτιατού στον κόσμο που μας περιβάλλει, ανεξάρτητες από την ατομική μας βούληση, θεωρείται ότι έχει εντελώς σχετική γνωστική αξία, αν δεν είναι απλώς μια «αφήγηση» δίπλα στις άλλες, ένας ιδεολογικά καθορισμένος μύθος. «Η μεταμοντέρνα στιγμή είναι ένα είδος έκρηξης της μοντέρνας επιστήμης, στην οποία ο λόγος και το υποκείμενό του –ως πηγή της ενότητας και του όλου– ανατινάσσονται σε κομμάτια», θα γράψει ο Φουκώ¹⁶. Το

πρόβλημα που τίθεται (με πιο χαρακτηριστικό τρόπο από τον Ζακ Ντεριντά) δεν είναι η συνεκτική γνώση, αλλά η κριτική αποδόμησή της, όχι οι λογικοί ειρμοί, αλλά οι συνειρμοί, όχι η συγκρότηση επαναστατικής θεωρίας, αλλά η «ερμηνευτική» των πολλαπλών αναγνώσεων. Με άλλα λόγια, το «κολάζ» των αποσπασματικών, δοκιμαστικών, φευγαλέων προταγμάτων και επιθυμιών, που μετατρέπει την κοινωνική ανατροπή σε ηθική εξέγερση, πράξη συνείδησης και όχι σε πραγματικό κίνημα μαζών, στηριγμένο στις εσώτερες αντιθέσεις της αντικειμενικής πραγματικότητας.

- *Τέλος της ολότητας*: Η «ολοφοβία» επεκτείνεται, πέραν της επιστήμης, σε κάθε θεωρητική ή πρακτική μορφή συνολικής σύλληψης και αλλαγής του κόσμου. Ο μαρξισμός υποκαθίσταται από τον φιλοσοφικό πλουραλισμό, η επαναστατική πολιτική από τις «πολιτικές» ή τις μονοθεματικές «εκστρατείες» (campaigns) με ημερομηνία λήξης και πάει λέγοντας. Στην ευθύβολη κριτική του, ο Τέρι Ίγκλετον σημειώνει:

«Όταν οι ριζοσπάστες, σε μια έξαρση ολοφοβίας, απορρίπτουν την έννοια της ολότητας, το κάνουν, εκτός από άλλους πιο θετικούς λόγους, διότι έτσι βρίσκουν λίγη από την πολυπόθητη παρηγοριά που τόσο έχουν ανάγκη. Σε μια περίοδο που η μεγαλεπήβολη πολιτική δράση δεν φαίνεται πραγματικά εφικτή, και η λεγόμενη μικροπολιτική είναι, καθώς φαίνεται, στην ημερήσια διάταξη, τους ανακουφίζει πράγματι να μετατρέπουν αυτή την ανάγκη σε αρετή – να πείθονται, δηλαδή, ότι τα πολιτικά τους όρια έχουν, τρόπον τινά, γερές οντολογικές βάσεις, οφείλονται, δηλαδή, στο γεγονός ότι η κοινωνική ολότητα ούτως ή άλλως αποτελεί χίμαιρα»¹⁷.

Από την πλευρά του, ο Φρέντερικ Τζέιμσον, στο σπουδαίο έργο του για το μεταμοντέρνο, σημειώνει:

«Το βαθύτερο πολιτικό κίνητρο στον πόλεμο κατά της ολότητας βρίσκεται στο φόβο της Ουτοπίας, που δεν είναι, τελικά, τίποτε άλλο από τον παλιό μας γνώριμο, το οργουελιανό 1984: η πολιτική της Ουτοπίας και της επανάστασης, που συνδέονται (και σωστά) με μια ενοποιητική λογική και μια συγκεκριμένη έννοια της ολότητας, θα πρέπει να απορριφθούν, γιατί οδηγούν μοιραία στον Τρόμο»¹⁸.

Γενικότερα, τα ρεύματα του μεταδομισμού και του μεταμοντέρνου, ακόμη και στα πρώιμα έργα επιφανών εκπροσώπων τους, την περίοδο που συνδέονταν ακόμη με τον επαναστατικό σοσιαλισμό, βρίσκονται εκτός μαρξιστικού νοήματος, ακόμη και με αρκετά διασταλτικά κριτήρια. Η αφηρημένα αντιοικονομίστικη και αντιεξουσιαστική τοποθέτησή τους οδηγεί στην αδιαφορία ή και αλλεργία για τα δύο καθοριστικά πεδία της μαρξιστικής προβληματικής: την πολιτική οικονομία του καπιταλισμού και την επαναστατική ανατροπή της κρατικής εξουσίας. Από αυτή την άποψη, βρίσκονται σε γραμμή συνέχειας με τη Σχολή της Φραγκφούρτης, η

οποία, όπως ήδη σημειώσαμε, άσκησε σημαντική επιρροή στην πνευματική διαμόρφωση πολλών θεωρητικών της «γενιάς του '68».

Για παράδειγμα, ο Μποντριγιάρ, στα πρώτα του έργα (*Η Καταναλωτική Κοινωνία, Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας των Συμβόλων*), στα οποία δεν έχει ακόμη διαρρήξει τη σχέση του με το μαρξισμό, τοποθετεί στο κέντρο της προβληματικής του την κατανάλωση και όχι την παραγωγή: Ο πολίτης των φιλελευθέρων και ο εργάτης των μαρξιστών πέθαναν μαζί, αφήνοντας στη σκηνή μόνο τον αλλοτριωμένο καταναλωτή. Παράλληλα, ο Μποντριγιάρ θέτει σε πρώτο πλάνο τη «συμβολική» και «σημειωτική» αξία των εμπορευμάτων κι όχι το δίπολο αξία χρήσης-ανταλλακτική αξία, ανοίγοντας το δρόμο για την υποκατάσταση της κριτικής της πολιτικής οικονομίας από την κριτική των πολιτιστικών κωδίκων και αξιών.

Από την πλευρά του, ο Φουκώ, παρά το γόνιμο φορτίο των αναλύσεών του περί βιοπολιτικής¹⁹, εξαναγκασμού και ελέγχου, υιοθετεί, τελικά, τον κατακερματισμό της εξουσίας σε μικροεξουσίες, υποβαθμίζοντας τον καθοριστικό ρόλο των κεντρικών, κατασταλτικών μηχανισμών (δικαιοσύνη, στρατός, αστυνομία). Αναπόφευκτη συνέπεια είναι η υποκατάσταση της πολιτικής από τις «μοριακές επαναστάσεις» της καθημερινότητας – «μια μινιμαλιστική επανάσταση», σημειώνει ο Ντανιέλ Μπενσαίντ, «που παραπέμπει σ' ένα ύφος και μια αισθητική και δεν έχει καμιά πολιτική φιλοδοξία. Ο δρόμος έχει ανοίξει κατά το ήμισυ για τις εξεγέρσεις μικρής κλίμακας και τις λεπτές, μεταμοντέρνες ηδονές»²⁰.

Σε παράλληλες διαδρομές κινήθηκε ο Ζιλ Ντελέζ (συγγραφέας, σε συνεργασία με τον Φελίξ Γκουαταρί, ενός από τα πιο χαρακτηριστικά βιβλία του πνεύματος του '68²¹), ο οποίος άσκησε μεγάλη επιρροή σε διανοούμενους όπως ο Φουκώ, ο Νέγκρι κ.α. Ήδη στο βιβλίο του *Διαφορά και Επανάληψη*²², ο Ντελέζ απορρίπτει τη «μεταφυσική της ταυτότητας» για να αποθεώσει τη «διαφορά», γυρίζει την πλάτη στην Ιστορία με γιώτα κεφαλαίο για να αγκαλιάσει το «συμβάν» με σίγμα μικρό – ένα συμβάν ξεριζωμένο από ταξικά συμφέροντα και αντιθέσεις, αγκιστρωμένο μόνο πάνω στην ατομική επιθυμία, στο απλό ενδεχόμενο, τόσο αναπάντεχο και μυστηριακό, που λίγο απέχει από το θρησκευτικό θαύμα. Η όποια στρατηγική ανατροπής του αστικού κράτους και συγκρότησης εργατικής εξουσίας απορρίπτεται, γιατί θα οδηγούσε αναγκαστικά, κατά τον Ντελέζ, στην αναπαραγωγή ή και την εντατικοποίηση της καταπίεσης. Ο μόνος δρόμος που απομένει ανοικτός είναι η «νομαδική», ευμετάβλητη μορφή οργάνωσης διαφόρων, κατακερματισμένων κοινωνικών υποκειμένων με αντιεξουσιαστική προδιάθεση (φεμινίστριες, τσιγγάνοι, φεμινίστριες, ομοφυλόφιλοι κ.α.), στο πλαίσιο ενός κινηματικού αντάρτικου:

«Ενάντια σ' αυτή την ολόπλευρη πολιτική της εξουσίας, παίρνουμε πρωτοβουλίες για τοπικές συναντήσεις, συγκρούσεις, ενεργητικές και καμιά φορά προληπτικές άμυνες. Δεν έχουμε ανάγκη να συνολικοποιούμε αυτό που πάντοτε συνολικοποιεί-

ται από την πλευρά της εξουσίας. Αν κινιόμασταν προς αυτή την κατεύθυνση, αυτό θα σήμαινε την αποκατάσταση των αντιπροσωπευτικών μορφών συγκεντρωτισμού και μιας ιεραρχικής δομής. Πρέπει να δημιουργήσουμε οριζόντιες διασυνδέσεις και ένα ολόκληρο σύστημα από δίκτυα και λαϊκές βάσεις»²³.

Η επίδραση των Ντελέζ και Γκουαταρί είναι πρόδηλη στα έργα των Τόνι Νέγκρι και Τζον Χόλογουεϊ, δύο συγγραφέων που εκφράζουν με διαφορετικούς τρόπους τη μεταμοντέρνα επιρροή στα σύγχρονα κινήματα εναντίον της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Ιδιαίτερα, οι επεξεργασίες των Ντελέζ και Γκουαταρί περί «άυλης εργασίας» έβαλαν τη σφραγίδα τους στον κύκλο του περιοδικού *Futur Antérieur* (1990-'98), όπου συστεγάζονταν ο Νέγκρι και άλλοι θεωρητικοί, προερχόμενοι από το ρεύμα του ιταλικού εργατισμού (operaismo), ο Αμερικανός πανεπιστημιακός Μάικλ Χαρντ και άλλοι. Οι ιδέες αυτές αναπτύσσονται στο έργο των Νέγκρι και Χαρντ *Αυτοκρατορία*²⁴, όπου οι συγγραφείς αποδομούν τη μαρξιστική, εργασιακή θεωρία της αξίας και τη λενινιστική θεωρία του ιμπεριαλισμού, αναζητώντας απελευθερωτικές δυνατότητες στο ακαθόριστο «πλήθος».

Αν για τους Νέγκρι και Χαρντ, προπατορικό αμάρτημα του μαρξισμού είναι η πολιτική οικονομία του, για τον Χόλογουεϊ το προπατορικό αμάρτημα εντοπίζεται στη διεστραμμένη εμμονή των αριστερών (επαναστατών και ρεφορμιστών μαζί) με την κρατική εξουσία. Αυτό υποδηλώνει και ο τίτλος του πολύκροτου βιβλίου του *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*²⁵ – τίτλος που αποτελεί από μόνος του πολιτικό μανιφέστο. Επιχειρώντας να γενικεύσει την εντελώς ιδιόμορφη (και αμφιλεγόμενη) εμπειρία των Ζαπατίστας στη ζούγκλα του Μεξικού, αναζητά μια νεφελώδη στρατηγική δημιουργίας αντιεξουσιών ως τρίτο δρόμο στον κοινοβουλευτικό κρατισμό της σοσιαλδημοκρατίας και στον υποτιθέμενο επαναστατικό κρατισμό του λενινισμού.

Η παγίδα της πολυπολιτισμικότητας

Είναι προφανές, και έχει τονιστεί από πολλούς μαρξιστές, ότι οι λαβύρινθοι της μεταμοντέρνας αποδόμησης καταλήγουν είτε στο ρεφορμισμό των επί μέρους μεταρρυθμίσεων, είτε στο ρηχό ακτιβισμό των επί μέρους κινήματων. Μια άλλη, κρίσιμη διάσταση δεν έχει, ωστόσο, τύχει της δέουσας προσοχής: Η μεταμοντέρνα οπτική των πραγμάτων γίνεται όχι μόνο ρηχή, αλλά πραγματικά επικίνδυνη από τη στιγμή που, αυτοεξόριστη όπως είναι από τις κεντρικές σφαίρες ταξικής πάλης – τις σφαίρες του πλούτου και της εξουσίας – στρέφεται προνομιακά, ή και σχεδόν αποκλειστικά, στο πεδίο της κριτικής του πολιτισμού (κατανάλωση, τέχνη, τηλεόραση, τρόπος ζωής, γλώσσα, επιστήμη κ.α.).

Βεβαίως, η απολυτοποίηση του ιδεολογικού, πολιτιστικού αγώνα, σε βάρος της άμεσης, οικονομικής και πολιτικής πάλης της εργατικής τάξης, αποτελεί, στον ένα ή τον άλλο βαθμό, κοινό παρονομαστή των περισσότερων ρευμάτων που πολιτογραφήθηκαν ως δυτικός μαρξισμός. Γόνιμες, πρωτότυπες συνεισφορές στην επαναστατική ανάπτυξη του μαρξισμού, όπως εκείνες του Γκράμσι, του Λούκατς και του Κορς, δεν είναι απαλλαγμένες από αυτό το στοιχείο, που βαραίνει ακόμη περισσότερο πάνω στη Σχολή της Φραγκφούρτης. Ακόμη και ένας διανοούμενος όπως ο Λουί Αλτουσέρ, που τόσο πολύ και τόσο μάταια κόπιασε να αποκαθάρει το μαρξισμό από κάθε «ιδεολογικό» στοιχείο, για να κρατήσει μόνο τον «επιστημονικό» πυρήνα του, δεν απέφυγε αυτόν τον τρομερό, παράξενο ελκυστή της υπεριολογοποίησης, με τη σύλληψή του για τους «ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους»²⁶. Από μια άποψη, όλα αυτά δεν αποτελούν παρά πρόσθετες εκφράσεις ηγεμονίας της μικροαστικής διάνοησης πάνω στην εργατική τάξη στον ευρύτερο, λαϊκό συνασπισμό, στις αναπτυγμένες, καπιταλιστικές κοινωνίες.

Υπάρχει, όμως, κάτι ακόμη πιο επικίνδυνο. Η μεταμοντέρνα άρνηση των οικουμενικών θεωριών και αξιών, η αποθέωση της διαφορετικότητας, του πλουραλισμού και των λεγόμενων «πολυπολιτισμικών» προτύπων κινδυνεύει να οδηγήσει την Αριστερά στην παγίδα της νεοσυντηρητικής Δεξιάς: Την παγίδα της υποκατάστασης της ταξικής πάλης γύρω από τα μεγάλα, ενοποιητικά ζητήματα (αναδιανομή του πλούτου, δημοκρατία, ιμπεριαλιστικοί πόλεμοι) με την αποκλειστική υπεράσπιση των πολιτιστικών ταυτοτήτων των μειονοτήτων (μεταναστευτικά γκέτο, ομοφυλόφυλοι, θρησκευτικές μειονότητες κ.α.). Κάτι τέτοιο τείνει ήδη να γίνει πραγματικότητα στις ΗΠΑ, όπου οι πόλεμοι πολιτισμών (θρησκεία, αμβλώσεις, γάμοι ομοφυλοφίλων, βλαστοκύτταρα κ.α.) συχνά κυριαρχούν στην ημερήσια διάταξη προς όφελος της νεοσυντηρητικής Δεξιάς, η οποία καταφέρνει –μέχρι στιγμής– να διαιρεί την λαϊκή πλειοψηφία σε ταυτότητες-γκέτο και, διαιρώντας την, να ηγεμονεύει. Είναι ενδιαφέρον ότι αυτό τον κίνδυνο τον αναγνώρισε με ενάργεια ένας στοχαστής, όπως ο Ρίτσαρντ Ρόρτι²⁷, που επηρεάστηκε έντονα από το μεταμοντέρνο, αλλά δυσκολεύονται να το κατανοήσουν οι αριστεροί υπερασπιστές της πολυπολιτισμικότητας.

Ο Ντέιβιντ Χάρβεϊ καταλήγει την έξοχη ανάλυσή του για το μεταμοντέρνο περιγράφοντας ως εξής την πορεία κατακερματισμού και εκφυλισμού της Νέας Αριστεράς μετά το Μάη του 1968:

«Η Νέα Αριστερά αγωνιούσε για την απελευθέρωσή της από τα διπλά δεσμά των παλιών αριστερών πολιτικών [...] και των καταπιεστικών δυνάμεων των μεγάλων επιχειρήσεων και των γραφειοκρατικών θεσμών (κράτος, πανεπιστήμια, συνδικάτα κ.λπ). Είδε από την πρώτη στιγμή τον εαυτό της όχι μόνο ως πολιτικο-οικονομική, αλλά και ως πολιτιστική δύναμη και ενίσχυσε τη στροφή προς την αισθητική, που αποτελούσε στοιχείο ταυτότητας του μεταμοντέρνου.

Ωστόσο, αυτή η γραμμή δράσης είχε μη επιθυμητές συνέπειες. Η ώθηση προς πολιτιστικές πολιτικές ταίριαζε καλύτερα με τον αναρχισμό και την ελευθερική οπτική, παρά με τον παραδοσιακό μαρξισμό και έθεσε τη Νέα Αριστερά σε τροχιά σύγκρουσης με τις αντιλήψεις και τους θεσμούς της βιομηχανικής, εργατικής τάξης. Η Νέα Αριστερά αγκάλιασε τα νέα κοινωνικά κινήματα, τα οποία, με τη σειρά τους, δρούσαν ως παράγοντες κατακερματισμού των παραδοσιακά αριστερών πολιτικών [...]. Μ' αυτό τον τρόπο, η Νέα Αριστερά έτεινε να απαρνηθεί την πίστη της, τόσο στο προλεταριάτο ως φορέα προοδευτικής αλλαγής, όσο και στον ιστορικό υλισμό, ως μέθοδο ανάλυσης. Ο Αντρέ Γκορζ είπε «Αντίο στο προλεταριάτο» και ο Αρόνοβιτς ανήγγειλε την κρίση του ιστορικού υλισμού.

[...] Επιμένοντας ότι αυτό που μετράει είναι η κουλτούρα και η πολιτική και αρνούμενη την καθοριστικότητα, ακόμη και σε τελευταία ανάλυση, της οικονομίας [η Νέα Αριστερά...] δεν κατάφερε να σταματήσει τη διολίσθησή της σε θέσεις που την καταδίκάζαν να ανταγωνίζεται με τον ανερχόμενο νεοσυντηρητισμό ακριβώς στα πεδία που είχε διαλέξει ο τελευταίος (αισθητική, ιδεολογία)»²⁸.

Αυτή η κριτική θεώρηση δεν αναιρεί το γόνιμο φορτίο των μεταμοντέρνων κριτικών ρευμάτων, στο οποίο ήδη αναφερθήκαμε, ούτε την προσωπική εντιμότητα προβεβλημένων εκπροσώπων του, που υπερασπίστηκαν μέχρι τέλους κριτικές, προοδευτικές θέσεις, προκαλώντας μύδρους των συντηρητικών δυνάμεων (π.χ. ο Φουκώ για τη στάση του απέναντι στην ιρανική επανάσταση και την κατεστημένη ψυχιατρική, ο Μποντριγιάρ για την 11η Σεπτεμβρίου και την ισλαμοφοβία, ο μη μαρξιστής Ντεριντά για το θάρρος του να υπερασπισθεί τον Μαρξ πάνω από τα ερείπια του Τείχους του Βερολίνου κ.α.).

Πάνω απ' όλα, η γενικά αρνητική τοποθέτησή μας απέναντι στο μεταμοντέρνο δεν αναιρεί το γεγονός ότι αντανακλά όχι μόνο φαινόμενα υποχώρησης και ήττας του εργατικού κινήματος, αλλά και πραγματικές αλλαγές στους όρους ζωής και συνείδησης των εργαζομένων στον ύστερο καπιταλισμό. Η αποσάθρωση της σταθερής δουλειάς και της σταθερής οικογένειας προς όφελος του μοναχικού εργαζόμενου και της ευλύγιστης, μετα-φορντικής συσσώρευσης, η φρενήρης επιτάχυνση του χρόνου κυκλοφορίας του κεφαλαίου, που αναστατώνει όλες τις κοινωνικές σχέσεις, η υποκατάσταση της εκπαίδευσης, ως πρωταρχικού ιδεολογικού μηχανισμού, από την τηλεόραση: Όλα αυτά και πολλά άλλα θρέφουν τη στροφή από την αυστηρά δομημένη σκέψη των συνεκτικών ειρμών σε ευμετάβλητες ακολουθίες συνειρμών, τη θυσία του βάθους για χάρη του εύπεπτου και του περιεχομένου για χάρη της μορφής, τη λογική του κολάζ όχι μόνο στο θέαμα, αλλά και στο γραπτό λόγο, σε ένα κόσμο που επιβεβαιώνει όσο ποτέ άλλοτε, μέσα στην υστερία του, τον αφορισμό των Μαρξ και Ένγκελς για τον καπιταλισμό: «Κάθε τι το κλειστό και το στέρεο εξαερώνεται, κάθε τι το ιερό βεβηλώνεται»²⁹!

Σ' αυτό το έδαφος, ακούγεται λογική η ανάλυση του Τζέιμσον που θεωρεί το μεταμοντέρνο σύμφυτο με την «πολιτιστική λογική του ύστερου καπιταλισμού»³⁰.

Η επαναστατική Αριστερά του 21ου αιώνα δεν μπορεί να μην λάβει υπ' όψιν στη θεωρία, την πράξη, αλλά και τους τρόπους επικοινωνίας της με τις ευρύτερες μάζες, τις αλλαγές στη ζωή και τη συνείδησή τους, έστω και για να τις ανατρέψει. Από αυτή την άποψη, τα στοιχεία του μεταμοντέρνου που αφομοιώνουν δημιουργικά πλευρές της νέας πραγματικότητας και δεν υποκλίνονται δουλικά σ' αυτήν θα βρουν τη θέση τους στον καινούργιο, αριστερό Διαφωτισμό που τόσο χρειαζόμαστε.

Σημειώσεις

1. "Sarkozy promete enterrar Mayo del 69", *El Pais*, 30/4/2007.

2. Σπεύδουμε να σημειώσουμε ότι η εργατοαγροτική συμμαχία, παρά το διαρκώς μειούμενο πληθυσμιακό βάρος της αγροτιάς στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, δεν είναι καθόλου αμελητέα ή ξεπερασμένη, πολιτικά, υπόθεση. Από ορισμένες απόψεις, μάλιστα, αποκτά αυξημένο πολιτικό βάρος στον ύστερο καπιταλισμό, καθώς συνδέεται με «οικουμενικής» σημασίας προβλήματα, όπως η οικολογική κρίση, η ποιότητα της διατροφής (μεταξύ άλλων, και τα γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα) και η λαϊκή υγεία.

3. Ο Λουί Αλτουσέρ είδε στο Γαλλικό Μάη του '68 κυρίως μια «ιδεολογική εξέγερση» των φοιτητών και των μαθητών στο εσωτερικό του βασικού «ιδεολογικού μηχανισμού του κράτους» (IMK) στο σύγχρονο καπιταλισμό, δηλαδή του εκπαιδευτικού μηχανισμού. Αυτή η ιδεολογική εξέγερση δείχνει, κατά τη γνώμη του, ότι οι IMK είναι ευάλωτοι στην πάλη των τάξεων, και διαμηνύει ότι η επανάσταση είναι πλέον στην ημερήσια διάταξη, παρότι η κατάσταση δεν είναι ακόμη επαναστατική. Κατά τον Αλτουσέρ, η κρίση, με τη μορφή της φοιτητικής εξέγερσης, στους IMK μπορεί να αποτελέσει πρόδρομο φαινόμενο της πραγματικής επαναστατικής κρίσης, με πρωταγωνιστή την εργατική τάξη, που θα θέσει επί τάπητος τη συντριβή του αστικού, κατασταλτικού μηχανισμού και τη συγκρότηση της δικτατορίας του προλεταριάτου. Αν και αυτή η ανάλυση δεν είναι απαλλαγμένη από τις συνήθειες, στον Αλτουσέρ, σχηματικότητες και μονομέρειες, θεωρούμε ότι συλλαμβάνει με πρωτότυπο τρόπο στοιχεία της διαρκούς εκπαιδευτικής κρίσης και του νεολαιίστικου ριζοσπαστισμού, που χαρακτηρίζουν τον ύστερο καπιταλισμό.

Βλ. Louis Althusser, *Sur la reproduction*, PUF, 1995. Ειδικά, Chapitre X και Note sur les appareils ideologiques de l'etat.

4. Andre Glucksmann, *Ouest contre ouest*, Plon, 2003.

5. Irving Kristol, *Neoconservatism: The Autobiography of an Idea*, The Free Press, 1995.

6. Herbert Marcuse, *The One-Dimensional Man*, Beacon Press, 1964, σ. 257. Ελληνική έκδοση *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, εκδ. Παπαδήμα.

7. Ντανιέλ Κον-Μπεντίτ, *Αριστερισμός, φάρμακο στη γεροντική αρρώστια του κομμουνισμού*, Διεθνής Βιβλιοθήκη, 1972.

8. *Le Nouvel Observateur*, 8/5/1968.

9. Αναφέρεται στο Νίκου Κοτζιά et al., *Η διανόηση στην Ελλάδα: Ταξική θέση και ιδεολογία*, Σύγχρονη Εποχή, 1979.

10. Καρλ Μαρξ και Φρίντριχ Ένγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Σύγχρονη Εποχή, 1984, σελ. 53-57.

11. Για την επίδραση του Γαλλικού Μάη στη θεωρητική διαμόρφωση και πολιτική στάση των μεταμοντέρνων, βλ. Alex Callinicos, *Against Post-Modernism: A Marxist Critique*, Polity Press, Cambridge 1989. Για μια συνολική θεώρηση του μεταμοντέρνου από μαρξιστική σκοπιά, βλ. Ευ-

τύχη Μπιτσάκη «Αποδομητές: Το αδιέξοδο της αστικής φιλοσοφίας και ιδεολογίας», *Ουτοπία* No 28, Ιανουάριος- Φεβρουάριος 1998.

12. Ενδεικτικά: Daniel Bell, *Coming of Post- Industrial Society*, Basic Books, 1973 και Alain Touraine, *Post- Industrial Society*, Random House, 1971.

13. Ζαν-Φρανσουά Λιοτάρ, *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, Γνώση, 1988.

14. Όπως πάντα, χρειάζεται προσοχή στις γενικεύσεις. Ένας από τους σπουδαιότερους μεταδομιστές, όπως ο Φουκώ, κρατάει το νήμα με την παράδοση του Διαφωτισμού, τουλάχιστον όσον αφορά την καλλιέργεια μιας κριτικής στάσης απέναντι στο «πνεύμα της εποχής» και ενός ανατρεπτικού, φιλοσοφικού ήθους. Από την άλλη, ένας σημαντικός στοχαστής που προέρχεται από τη Σχολή της Φραγκφούρτης, όπως ο Γιούργκεν Χάμπερμας, τάσσεται υπέρ της ανανέωσης, αλλά όχι της άρνησης του προγράμματος του Διαφωτισμού, σε ρήξη με τους Χορκχάιμερ και Αντόρνο.

15. Φυσικά, ο μαρξισμός δεν αποτελεί απλώς την «αριστερή εκδοχή» του Διαφωτισμού και της Νεωτερικότητας, αλλά τη διαλεκτική υπέρβασή τους: Διαλεκτική υπέρβαση των αστικών-τεχνοκρατικών ορίων τους, με διατήρηση των απελευθερωτικών, ορθολογικών στοιχείων και ποιοτικός μετασχηματισμός τους στο πλαίσιο μιας νέας, επαναστατικής, θεωρητικής σύνθεσης. Αυτή η διαλεκτική υπέρβαση μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο από τον επαναστατικό αγώνα της εργατικής τάξης-φορέα ενός «θετικού» κοινωνικού μετασχηματισμού και βρίσκεται στον αντίποδα της απλής άρνησης, αποδόμησης και καταστροφής του «παλιού», που χαρακτηρίζει, ως κοινωνική στάση, τον εξεγερμένο μικροαστό, δηλαδή την αναρχίζουσα εξέγερση κατά της ατομικής ιδιοκτησίας μέσα στο πλαίσιο της ατομικής ιδιοκτησίας.

16. Αλέξανδρος Α. Χρύσης, «Μεταμοντέρνα κατάσταση και απελευθερωτική προοπτική: Στιγμές μιας φιλοσοφικής περιπλάνησης στην Ιστορία», *Ουτοπία*, No 22, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1996.

17. Τέρι Ίγκλετον, *Οι αυταπάτες της μετανεωτερικότητας*, πρόλογος Νίκου Κοτζιά, Εκδ. Καστανιώτη, 1996.

18. Frederic Jameson, *Postmodernism: The Cultural Logic of Late Capitalism*, Verso, 1991, σ. 401. Ο Τζέιμσον ξεκαθαρίζει σωστά ότι ο μαρξισμός, ως επιστημονική θεωρία των κοινωνικών σχηματισμών και ως θεωρητικό κίνημα επαναστατικής ανατροπής, δεν έχει μεταφυσικές αξιώσεις καθολικότητας με την έννοια μιας «θεωρίας των πάντων», που θα κάλυπτε όλες τις γνωστικές περιοχές. Η υλιστική έννοια της μαρξιστικής ολότητας βρίσκεται σε ρήξη με το ιδεαλιστικό «όλο» του Χέγκελ και έχει πολύ συγκεκριμένο περιεχόμενο: τους τρόπους παραγωγής και τη συνάρθρωσή τους σε κοινωνικούς σχηματισμούς.

19. Ενδεικτικά: Μισέλ Φουκώ, *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Ύψιλον, 1991 και *Εξουσία, Γνώση και Ηθική*, Ύψιλον, 1987.

20. Ντανιέλ Μπενσαίντ, «(Α)πολιτικές του Φουκώ», *Ουτοπία*, No 72, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2006.

21. Ζιλ Ντελέζ και Φελίξ Γκουαταρί, *Ο Αντι-Οιδίπους. Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια*, Ράππας, 1981.

22. Gilles Deleuze, *Difference et repetition*, PUF, 1968.

23. Ζιλ Ντελέζ, «Διανοούμενοι και εξουσία». Αναφέρεται στο άρθρο της Μαρίας Στύλλου «Δικτατορία του Προλεταριάτου», που περιέχεται στο συλλογικό έργο *Επαναστατικός Μαρξισμός*, εκδόσεις Εργατική Δημοκρατία, 1990, σ. 62.

24. Michael Hardt και Antonio Negri, *Empire*, Harvard University Press, 2001. Για μια κριτική στη θεωρία των Νέγκρι και Χαρντ, βλ. Πέτρου Παπακωνσταντίνου, *Το Χρυσό Παραπέτασμα-Η Γέννηση του Ολοκληρωτικού Καπιταλισμού*, Κεφ. 2, Εκδόσεις Λιβάνη, 2008.

25. Τζον Χολογουέι, *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*, Σαββάλας, 2006.

26. Βεβαίως ο Αλτουσέρ, όπως και ο Πουλαντζάς, τουλάχιστον στην πρώτη φάση του, προει-

δοποιούν εναντίον της δεξιάς, ρεφορμιστικής στρατηγικής για την κατάληψη της εξουσίας μέσω των ιδεολογικών μηχανισμών και τονίζουν το ρόλο της άμεσης, εργατικής πάλης στη σφαίρα της παραγωγής και του πολιτικού αγώνα για τη δικτατορία του προλεταριάτου. Ωστόσο, παρά τη γοιμότητα και την πρωτοτυπία της αλτουσεριανής ανάλυσης, η μονόπλευρη θεώρηση της εκπαίδευσης, των πολιτικών κομμάτων ή και των συνδικάτων ως ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους αναπαράγει τον υπερτονισμό του ιδεολογικού στοιχείου σε βάρος του πολιτικού, δηλαδή, σε τελευταία ανάλυση, των διανοουμένων σε βάρος της εργατικής τάξης και του εργατικού κόμματος.

27. Ρίτσαρντ Ρόρτι, *Η Αριστερή Σκέψη στην Αμερική του 20ού Αιώνα*, επίμετρο Γιούργκεν Χάμπερμας, Πόλις, 2000. Για μια αριστερή κριτική της πολυπολιτισμικότητας, βλέπε Samir Amin, "Au-delà de la mondialisation liberale: Un monde meilleur ou pire?", στο "Fin du neoliberalisme", *Actuel Marx* No 40, PUF, 2006.

28. David Harvey, *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, 2006, σσ. 353-4.

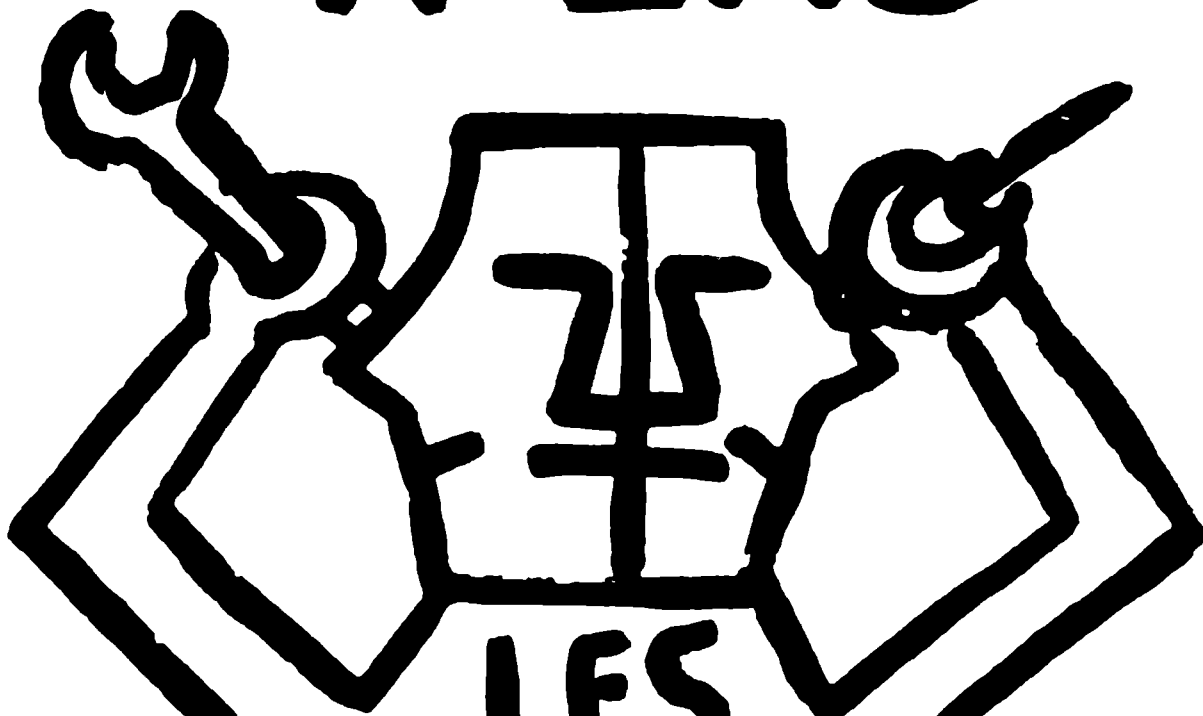
29. Καρλ Μαρξ και Φρίντριχ Ένγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Σύγχρονη Εποχή, 1984, σ. 23.

30. Επηρεασμένος από τον Ερνέστ Μαντέλ, ο Τζέιμσον προτείνει την αντιστοιχία: Καπιταλισμός του ελεύθερου ανταγωνισμού-ρεαλισμός/ Μονοπωλιακός καπιταλισμός-Μοντερνισμός/ Υστερος καπιταλισμός-Μεταμοντέρνο. Κάπως σχηματικό, ίσως, πλην ενδιαφέρον!

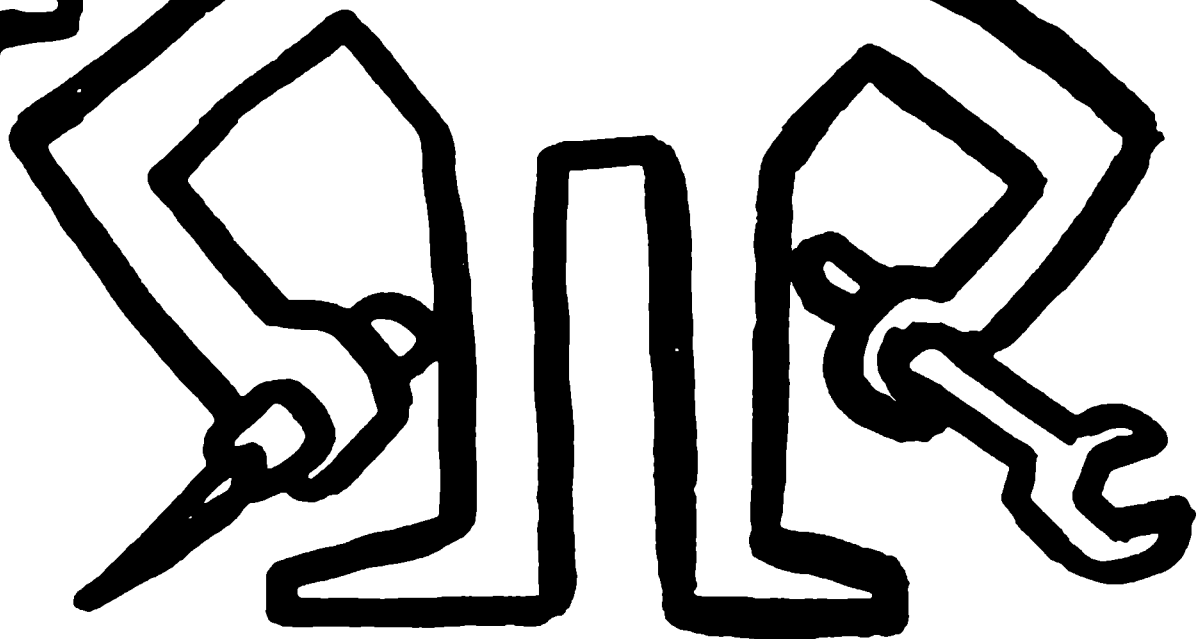
Εγώ συμμετέχω, εσύ συμμετέχεις, αυτός συμμετέχει, αυτοί κερδίζουν

A BAS

LES

CADENCES

INFERNALES

Κάτω οι εξοντωτικοί ρυθμοί